ictj chapisho fupi

ICTJ Justice Truth Dignity

Agatha Ndonga
Kelli Muddell
December 2019

Kukomesha Dhuluma Za Kijinsia Wakati Wa Uchaguzi

Kushirikisha Wanawake Kwenye Siasa Nchini Kenya na Mchakato Wa Mazungumzo Ya Kina Ya Kitaifa Yanayoendelea Kulingana na Mtazamo wa Haki ya Mpito

Kuelezea Ushirikishwaji Kulingana na Mtazamo Wa Haki Ya Mpito

Katika matokeo yake ya kimsingi, Tume ya Ukweli, Haki na Maridhiano (TJRC) ilibaini kuwa wanawake na wasichana wameathirika na ubaguzi, ulioidhinishwa na serikali katika nyanja zote za maisha yao.[1] Tume hiyo ilichunguza zaidi na kuona kwamba kutengwa kwao katika michakato ya kisiasa kunatokana na tamaduni za kihistoria ya kutawaliwa kiume, na serikali imeshindwa kuchukua hatua za kukomesha mazoea ambayo yanazuia kushirikishwa kwa wanawake kisiasa. TJRC ilitoa mseto wa mapendekezo ya kushughulikia kutengwa kulioko kwa sasa.

Katiba ya Kenya ambayo iliidhinishwa mwaka wa 2010 ilikusudiwa kujibu hamu ya Wakenya wawe sehemu ya serikali na miundo ya serikali-aidha, kujumuishwa katika mambo ya kijamii, kisiasa na masuala ya kiuchumi. Hatimaye, ingawa hivo, katiba mpya imeshindwa kuridhisha kikamilifu matarajio haya, na hisia za kutengwa zinaendelea. Kuliko Machi 2018, Rais Uhuru Kenyatta na Rt. Mhe. Raila Odinga walizindua "Building Bridges to a New Kenyan Nation Initiative" kama sehemu ya mchakato unaoendelea wa mazungumzo ya kitaifa; walitaja ushirikishwaji na uchaguzi unaozua mgawanyiko kama maswala mawili kati ya tisa ambayo yatajadiliwa "katika juhudi za kujenga Kenya iliyo thabiti na yenye umoja."[2]

MEZA YA YALIYOMO

Kuelezea Ushirikishwaji Kulingana na Mtazamo Wa Haki Ya Mpito 1
Kuendelezwa Kwa Dhuluma Dhidi Ya Wanawake Wakati Wa Uchaguzi 3
Jukumu La Wanawake Katika Mapambano Ya Demokrasia 5
Katiba ya 2010: Kutoka Nadharia hadi Kufanya Mazoezi ya Kujumuisha Wanawake katika Siasa 7
Kuziba Pengo: Kuongeza Kushirikishwa wa Wanawake katika Siasa za Kenya 9

1 TJRC Kenya, "Report of the Truth, Justice and Reconciliation Commission, Volume 1" (2013), vii. Website: http://knchr.org/Portals/o/Reports/TJRC_Volume_1.pdf.

2 The Building Bridges to Unity process was established by Gazette Notice Np. 5154 of May 24, 2018. An advisory task force was formed to (1) evaluate the national challenges outlined in the joint communiqué of "Building Bridges to a New Kenyan Nation," which was signed between H.E. President Uhuru Kenyatta and the former prime minister Rt. Hon. Raila Odinga; (2) conduct consultations with citizens, representatives of the faith-based sector, cultural leaders, members of the private sector, and experts at both the national and county levels; and (3) outline the policy, administrative, and reform proposals that build lasting unity and implementation modalities for each of the identified challenge areas: ethnic antagonism and competition, lack of national ethos, inclusivity, devolution (that is politically and economically viable), divisive elections, safety and security, corruption, shared prosperity, and responsibility and rights.

TJRC ilifuatilia muundo wa wanawake kutengwa kisiasa hadi 2007 na iligundua kuwa "utawala wa wanawake kwa idadi ya nambari [katika jamii kwa jumla] hakujawahi jitokeza katika nyadhfa za uongozi na mamlaka nchini Kenya."[3] Walihitimisha, "Ukosefu wa uwakilishi wa wanawake katika vikao vya kufanya maamuzi ni dhahiri katika nyanja zote za maisha na viwango vya utawala."[4]

Walioandika katiba walizingatia vizuizi ambavyo viliwakabili wanawake na walitaka kukuza utamaduni wa kisiasa ambao wanawake watawakilishwa ipasavyo katika ofisi za uraia na zile za uchaguzi. Juhudi zao zilijitokeza katika kipengele cha katiba cha 27(8) cha Mswada wa Haki, kinachosisitiza: "Serikali ichukue hatua za kisheria na mikakati mingine kutekeleza kanuni kwamba sio zaidi ya theluthi mbili (2/3) ya wajumbe walioteuliwa na kuchaguliwa itakuwa ya jinsia moja." Kipengele cha 81(b) cha katiba kinarudia tena "kanuni hii ya jinsia" kuhusu suala la mfumo wa uchaguzi. Hata hivyo, kwa sababu ya asili ya kutawaliwa kiume iliyokolea sana Bunge Kuu na haswa Bunge la Chini,[5] hadi leo wamepuuza vifungu hivi vya katiba.[6]

Tangu kuidhiniswa kwa katiba katika mwaka 2010, ambayo iliambatana na ramani na nyakati za utekelezaji wake ili kugundua faida zilizokusudiwa za kujumuisha jinsia katika ofisi za umma na za uchaguzi, Bunge la Kitaifa limeshindwa kutunga kwa makusudi kile kinachojulikana kama Mswada wa Sheria ya Jinsia (Gender Bill)[7] — Katiba ya Kenya (Marekebisho) Mswada wa sheria wa 2018 (Constitution of Kenya [Amendment] Bill 2018).[8] Katika hafla nne, wanachama wa Bunge wamekataa kujitokeza Bungeni, na hivyo kuzuia safu ya lazima ya theluthi mbili (two-thirds) ya wanachama ambayo inahitajika kutekeleza marekebisho ya katiba.[9] Rais pia amepuuza sheria ya kijinsia ya theluthi mbili kwa kuteua makatibu wa kike wa baraza la mawaziri 6 tu kati ya makatibu 21.

Machafuko na vurugu zimeathiri chaguzi nyingi nchini Kenya kwa miongo kadhaa iliyopita, lakini vurugu kama hizo zimezidi kuzoewa kuwa za kawaida, na vurugu mbaya zaidi za uchaguzi zilizotokea kufuatia kutokubaliwa kwa uchaguzi wa Rais wa mwaka wa 2007. Hali hii iliibuka baada ya kuzinduliwa tena kwa siasa za vyama vingi mnamo 1991 kwani wanasiasa wakuu walitumia vurugu kama njia ya undanganyifu na kunyanyasa ili kuhifadhi au kupata mamlaka ya kisiasa.[10] TJRC iligundua kuwa wakati wa vurugu za

3 TJRC Kenya, "Report of the Truth, Justice and Reconciliation Commission, Volume 2C" (2013), 75. Website:http://knchr.org/Portals/0/Reports/TJRC_Volume_2C.pdf .

4 Ibid.

5 Parliament has been heavily male-dominated in all post-independence governments. The National Assembly currently has a total of 78 women out of 349 members of parliament (290 elected from the constituencies, 47 women elected from the counties, and 12 representatives nominated by parliamentary political parties to represent the special interests of youth, people with disabilities, and workers), while the Senate has 20 women out of 67 senators (47 members directly elected by their counties, 16 women nominated by the political parties according to their relative strength in the Senate elections, two members to represent the youth, and two members to represent people with disabilities). Website: www.parliament.go.ke/the-national-assembly/mps.

6 Kenya Women Parliamentary Association, "Report on Status of the Two Thirds Gender Principle Journey" (2017). Website: www.kewopa.org/wp-content/uploads/2017/11/TwoThirdsJourneyReport.pdf.

7 The Gender Bill seeks to legislate on the constitutional requirement that neither gender should account for more than two-thirds of any body, especially those composed of elective positions.

8 Various bills have been presented since 2015 seeking to give effect to the two-thirds rule through the creation of special seats that will ensure the gender principle is realized in parliament for a period of 20 years, starting from the 2017 general election, but without success.

9 Kenya Women Parliamentary Association, "Report"; Marilyn Muthoni Kamuru, "Kenya's Gender Bill: Battling Inequality, Saving the Constitution," *Al Jazeera*, March 17, 2019, www.aljazeera.com/indepth/opinion/kenya-gender-bill-battling-inequality-saving-constitution-190317093452466.html.

10 Judicial Commission Appointed to Inquire into Tribal Clashes in Kenya, "Report of the Judicial Commission Appointed to Inquire into Tribal Clashes in Kenya" (1999), 57.

uchaguzi za 1992, 1997, na 2007–2008, wanawake walilengwa kwa ukiukwaji kadhaa wa haki za binadamu kwa sababu ya kabila lao ua msimamo wao wa kisiasa.[11]

Kuna uwezekano kuwa kutengwa kijinsia kulioonyeshwa na vitengo viwili vya serikali — zaidi kulionekana waziwazi katika uteuzi wa wanaume wengi wa kiume uliofanywa na rais wa baraza kuu la mawaziri na kupuuzwa kimakusudi kwa Mswada wa Jinsia na bunge — kuonekana kama thibitisho thabiti la mazoea ya kitamaduni ya kiume yanayochangia kupuuza kimakusudi jukumu la serikali ya Kenya kulinda haki za wanawake wakati wa uchaguzi? Kulingana na uwajibikaji unaofaa wa Kongamano la Kukomesha Aina zote za Ubaguzi Dhidi ya Wanawake (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women — CEDAW), serikali inahitajika kuchunguza matukio yote ya unyanyasaji dhidi ya wanawake, pamoja na kuendelea kushindwa kuzuia vurugu kama hizo; kwa upande wa uchaguzi, serikali inalazimika kulinda wanawake wanaowania nyadhifa za kisiasa na pia wafuasi wao.

Waraka huu unaangazia hitaji la kushinda changamoto za kisiasa zinazowakumba wanawake nchini Kenya: kuendelea kutengwa kwao kwenye uongozi wa kisiasa; vurugu zinazotekelezwa dhidi yao wakati wa uchaguzi, na zinazoendelea kukubalika: kuwa kawaida; na wao kutoweza kupanda ngazi za uongozi nchini.

Kuendelezwa Kwa Dhuluma Dhidi Ya Wanawake Wakati Wa Uchaguzi

Katika vipindi tofauti kwenye historia ya nchi, Wakenya wameshuhudia ukandamizaji na ukiukwaji mkubwa wa haki za binadamu. Wakati wa enzi za ukoloni wa Uingereza, shughuli ilianzishwa — ambayo ilifuatiwa baadaye na serikali za uhuru — za viongozi kutumia vifaa vya usalama, haswa polisi na nyakati zingine baadhi ya vikosi vya ulinzi na jeshi, kuwahangaisha Wakenya.[12] TJRC ilichunguza aina tofauti za ukiukwaji mkubwa wa haki za binadamu ambao ulitokea tangu kupatikana kwa uhuru mnamo 1963 hadi 2008 wakati makubaliano ya amani yalipotiwa sahihi,[13] ikiwa pamoja na zile dhuluma zilizotekelezwa na serikali za uadilifu wa mwili na za kimapezi dhidi ya wanawake na wasichana, ambazo zinaweza kuhusishwa moja kwa moja na tamaduni na utaratibu wa kuwatenga zinazoendelea Kenya.[14] Vitendo vya dhuluma za kijinsia, kama vile ubakaji, ubakaji wa kigenge, kulazimishwa kukaa uchi, na dhuluma za kimapezi, zilikuwa kawaida katika vurugu zilizokuba uchaguzi wa 2007. TJRC pia iliripoti kwamba kaya zinazoongozwa na wanawake zilitengwa kwa nia ya kuporwa na kuteketezwa moto.[15] Aidha, wanawake walikuwa waadhiriwa wa mauaji, kufurushwa, na kufukuzwa kwa lazima.

Vikosi vya polisi vilishiriki katika ukiukaji wa haki za kijinsia uliotokea wakati wa vurugu za baada ya uchaguzi za mwaka wa 2007–2008, kwani sio tu kwamba walizua kutowajibika kwa wanyanyasaji, lakini maafisa wa polisi pia walishiriki katika vurugu: Katika utafiti wa ICTJ wa 2014, wanawake walielezea kubakwa na maafisa wa polisi. Katika tukio moja, mwanamke alinyanyaswa baada ya kutafuta msaada kutoka kwa afisa kwa ubakaji uliofanywa na mwanaume mwingine. Kwa kiwango kikubwa, waadhiriwa wa

11 TJRC Kenya, "Report of the Truth, Justice and Reconciliation Commission, Volume 2C," 2.
12 The British colonial administration in Kenya started in 1895 and ended in 1963. The first independence government was run under MzeeJomo Kenyatta from 1963 until his death in 1978; this was followed by the Moi era, from 1978 until 2002, and then the Kibaki era, from 2002 until 2012. The current government has been under Uhuru Kenyatta since 2013.
13 TJRC Kenya, "Report of the Truth, Justice and Reconciliation Commission, Volume 1," vii.
14 TJRC Kenya, "Report of the Truth, Justice and Reconciliation Commission, Volume 2C," 1-2.
15 Ibid., 108.

dhuluma za kimapenzi ambao walijaribu kutoa ripoti walikumbana na uadui tele kutoka kwa polisi, na madai yao hayakuzingatiwa kwa kina.[16]

Ikilinganishwa na jamii ambazo zimekuwa na ukiukwaji mkubwa wa haki za binadamu, dhuluma za kimapenzi na ukiukaji wa haki za kijinsia zimetokea kwenye nyakati za uchaguzi wa Kenya sio vitendo visivyo tarajiwa. Azimio la Baraza la Usalama la UN 1820 linabaini kuwa vurugu kama hizo zinaweza kutumiwa "kama hila ya vita kudhalilisha, kutawala, kukuza hofu, kutawanya na / au kulazimisha kuhamishwa kwa raia wa jamii au kabila fulani."[17] Nchini Kenya, vurugu hizi zimekuwa zikitumika hasa kutishia na kuzuia wanawake kushiriki katika michakato ya kisiasa ilengayo uchaguzi, na imechangia idadi kubwa ya wagombeaji wa kike kujiondoa kwenye mashindano ya kisiasa.

Ukabila ni jambo la msingi linalounda misururu ya makosa inayoikumba jamii ya Kenya, na kwa hivyo siasa na ukabila mara nyingi hulinganika makabila yanapotafuta mamlaka ya kisiasa kukuza na kulinda masilahi ya jamii zao.[18] Wakati wa vipindi vya uchaguzi, wanawake walidhulumiwa ili kuwazuia kuwapigia kura wagombea waliowakilisha masilahi ya kabila "lisilostahili."

Katika ripoti yake kuhusu uchaguzi wa 2007, Kenya Human Rights Commission (KHRC) iligundua kuwa wanawake pia walilengwa kuhakikisha ya kwamba wagombea wa kiume walipata kura:

> Vurugu na aina nyingine za ubaguzi dhidi ya wanawake, kwa muktadha wa uchaguzi, ni vitendo ambavyo vinatekelezwa na wanaume dhidi ya wanawake kwa lengo la kutowathamini, kuwadhalalisha na kutotambua ubinadamu wao na pia jinsia yao maalum kama wanawake ili kukuza ukuu wa wanaume na hivyo kushawishi chaguo na matokeo ya uchaguzi.[19]

Wanawake wanaotamani nyadhifa za kisiasa wamekabiliwa na dhuluma za kimwili, pamoja na dhuluma za kimapezi pamoja na unyanyasaji wa kijinsia, matamshi ya chuki, na vitisho.[20] Kati ya wanawake ambao walidhulumiwa kimapenzi walikuwa wanawania nyadhifa kadhaa za ofisi za uchaguzi zikiwemo zenye ushindani mkubwa za mwanachama wa baraza la kaunti (member of county assembly). Mwanamke mmoja alishuhudia wakati wa mikutano ya hadhara ya TJRC kwamba kwa sababu ya uwakilishi wake, wanawe walipewa sumu na wafuasi wake wa kike walitishiwa kufurushwa.[21]

Licha ya hatua kadhaa kutekelezwa baada ya vurugu za baada ya uchaguzi wa 2007–2008 kushughulikia ukiukwaji wa haki za binadamu wa zamani na kufanya mabadiliko kuhakikisha kwamba hayatafanyika tena, ushiriki wa kisiasa wa wanawake umeendelea kutengwa na vurugu na vitisho. Wakati wa mashauriano na Kituo cha Carter (Carter Center) juu ya uchaguzi wa 2017, wapiga kura wa jinsia ya kike na wanawake waliowaania waliripoti kukubwa na uzoefu wa unyanyasaji wa kijinsia unaohusu uchaguzi. Ripoti ya Kituo cha Carter iligundua kuwa takriban asilimia 90

16 International Center for Transitional Justice, "The Accountability Gap on Sexual Violence in Kenya: Reforms and Initiatives since the Post-Election Crisis" (2014), 3-4.
17 UN Security Council, *Resolution 1820 (2008)* (New York: Official Record S/RES/1820, 2008), 1.
18 Christopher Gitari, International Center for Transitional Justice, "Situating Security Sector Reforms in Kenya's Discourse on Inclusion and National Dialogue Process" (2019), 1.
19 Kenya Human Rights Commission (KHRC), "Violating the Vote: A Report of the 2007 General Elections" (2008), 30. Website: www.khrc.or.ke/publications/37-violating-the-vote/file.html.
20 Ibid., 31.
21 TJRC Kenya, "Report of the Truth, Justice and Reconciliation Commission, Volume 2C," 83.

ya wanawake waliowania waliripoti kuwa walihofia usalama wao wakati wa uchaguzi mdogo."[22] Mazingira hayo ya ukatili hayakushuhudiwa tu na wagombea wa umma bali pia na raia wa kawaida wanaoshiriki katika majadiliano ya kisiasa. Utafiti huo ulionyesha kuwa wanawake wengi wanaogopa kuelezea maoni yao ya kisiasa katika nafasi ambazo wanaume pia wapo.[23]

Jukumu La Wanawake Katika Mapambano Ya Demokrasia

Licha ya vizuizi na vurugu zilizowakabili, na licha ya uwakilishi wao mdogo katika ofisi za raia (iliyoonyeshwa na idadi ndogo ya uwakilishi katika nafasi za serikali), wanawake wa Kenya wamechukua jukumu kuu katika kupigania nchi hii. Hata kabla ya uhuru, wanawake walichangia pakubwa katika kuendeleza mapambano dhidi ya serikali ya wakoloni ya Uingereza.[24] Mshindi wa Tuzo ya Amani ya Nobel aliyetambulika Wangari Maathai alisema:

> Bila michango ya wanawake katika kuwaficha na kuwalisha wapiganiaji wa uhuru, hakuna kitu kingeweza kufualu. Ni wanawake ambao walisafirisha silaha na chakula ukingoni mwa misitu. Ni wanawake ambao walielekeza walioaminika na wakoloni katika mitego ya wapiganiaji uhuru; ilikuwa wanawake, na pia makahaba, ambao waliiba bunduki na risasi kutoka kwa wale waliokuwa wanapigana na ndugu zao. Na ni wanawake ambao walikuwa majasusi wa wapigania uhuru. Wanawake kama vile wanaume walihatarisha maisha yao kukomboa nchi ya Kenya.[25]

Katika miongo miwili ya kwanza ya uhuru, wanawake walihamasishwa pakubwa katika masuala ya maendeleo ya kijamii.[26] Baada ya Mkutano wa Kitaifa wa Wanawake (National Women's Convention) wa 1992, harakati zao na kujiandaa kwao zilianza kuwa za kisiasa zaidi, na wanawake kutia bidii kupata nafasi katika serikali. Tangu mwanzo, harakati za wanawake zilijitahidi kuongeza uwakilishi wao wa kisiasa kupitia kuanzisha mfumo wa upendeleo; walakini, kuweko na uwakilishi mkubwa wa wanaume kisiasa ulizua ugumu wa kuwajumuisha wanawake katika safu zake.

Wanawake mara nyingi hubeba mzigo mkubwa wa ukiukwaji wa haki za binadamu wakati wa machafuko, na baada yake na pia mara nyingi wananyimwa nafasi ya kushawishi mchakato wa kisiasa ambao huamua jinsi mambo ya awali yatashungulikiwa.[27] Nchini Kenya, wakiunda mikakati ya awali ya uhamasishaji wao, wanaharakati wa kike na vikundi vya haki walielewa changamoto hii na walitafuta kusudi la jukumu la mchakato wa amani kufuatia vurugu za baada ya uchaguzi wa 2007. Kufuatia majuma kadhaa ya mashauriano na wanawake, kamati iliyochaguliwa na mashirika ya wanawake ulifanikiwa kushinikiza kuingizwa kwa suala kuu la kijinsia katika mchakato wa Mazungumzo na Maridhiano ya Kitaifa ya Kenya (Kenya National Dialogue and Reconciliation Process

22 The Carter Center, "Youth and Women's Consultations on Political Participation in Kenya: Findings and Recommendations" (2018), 18. Website: https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/news/peace_publications/democracy/kenya-youth-and-women-political-participation-report.pdf.
23 Ibid., 17.
24 Wanjiku Mkabi Kabira and Elishiba Njambi Kimani, "The Historical Journey of Women's Leadership in Kenya," *Journal of Emerging Trends in Educational Research and Policy Studies* 3, 6 (2012): 842.
25 TJRC Kenya, "Report of the Truth, Justice and Reconciliation Commission, Volume 2C," 89.
26 Pilar Domingo, Aoife McCullough, Florence Simbiri, and Bernadette Wanjala, "Women and Power: Shaping the Development of Kenya's 2010 Constitution" (March 2016), 9.
27 See United Nations, "Women, Peace and Security: Study Submitted by the Secretary General Pursuant to Security Council Resolution 1325(2000)" (2002), 53.

— KNDR).[28] Katika mawasiliano kwa timu hiyo ya upatanishi iliyoongozwa na Kofi Annan, kamati hiyo ilielezea viwango vya kijinsia wakati wa vurugu za baada ya uchaguzi 2007–2008 na kutoa mapendekezo maalum ya kujibu na kufidia hali ya wanawake na wasichana. Walisema:

> Wanawake wa Kenya wanadai haki zao kama raia wa nchi hii kushiriki katika michakato yote ya kisiasa na mipango ambayo inatafuta suluhu za shida ambazo kwa sasa nchi yetu tuipendayo inakalibiwa nazo…. [J] jukumu muhimu la kushiriki kwa wanawake katika kuzuia na kusuluhisha mizozo kumethibitishwa tena katika Sheria ya Jimbo Kuu la Jumuiya ya Afrika (the Constitutive Act of the African Union), Azimio La AU la Umoja wa Afrika kuhusu Usawa wa Jinsia (the AU's Solemn Declaration on Gender Equality), Itifaki ya Mkataba wa Afrika juu ya Haki za wanawake barani Afrika (The Protocol to the African Charter on the Rights of women in Africa), Mkataba wa Afrika kuhusu Haki na Ustawi wa Mtoto (The African Charter on the Rights and Welfare of the Child), na Azimio la Baraza la Usalama la Umoja wa Mataifa 1325 (United Nations Security Council Resolution 1325).[29]

Mbali na kuorodhesha hatua za haraka ambazo serikali ilipaswa kuchukua, kama vile kumaliza dhuluma dhidi ya raia na kurudisha uhuru wa kikatiba, kamati hiyo pia ilisisitiza hitaji la mabadiliko kamili ya katiba.[30] Zaidi ya hayo, walidai kuanzishwa kwa "mifumo ya haki ya mpito ambayo inashughulikia suala la dhuluma za kihistoria ambazo ni pamoja na ukiukwaji mkubwa wa haki za binadamu, mauaji ya halaiki, mauaji ya kisiri, uhalifu wa kiuchumi na ufisadi, [na] mapigano ya kikabila na kisiasa." Walitaka pia "kuwekwa rekodi ya kihistoria, kukabiliana na kupata ukweli juu ya udhalimu wa haki wa zamani, na kuunda uwajibikaji wa ukiukaji wa haki za binadamu na hatimaye kupatanisha jamii za Kenya."[31]

Hatua nyingi za mageuzi zilizopendekezwa kwa timu hiyo ya upatanishi zilikuja kuwa sehemu muhimu za mchakato wa KNDR. Labda muhimu zaidi kwa kuhusishwa kwa wanawake katika michakato ya kisiasa ilikuwa ni kufufuliwa kwa mchakato wa kukagua katiba ya Kenya. Katika miaka iliyotangulia kuweko kwa vurugu za baada ya uchaguzi za 2007–2008, Kenya ilihushika katika juhudi yake ya kwanza ya kufanya marekebisho ya katiba.[32] Kwa kujibu udikteta na mzozo wa kikabila ambao ulikuwa umechangia mapambano ya Wakenya kutafuta demokrasia, kamati kadhaa za wabunge wa kike zilishiriki kikamilifu katika mchakato huo tangu mwanzo.[33] Kamati hizo za wabunge

28 TJRC Kenya, "Report of the Truth, Justice and Reconciliation Commission, Volume 2C," 152–55. The committee signed the "Women's Memorandum to the Mediation Team" on behalf of the women of Kenya on January 25, 2008, at the height of the conflict.
29 Ibid., 152.
30 The following women signed the memorandum under the aegis of the committee nominated by the women's organizations: (1) Florence Mpaayei, Nairobi Peace Initiative—Africa; (2) AtsangoChesoni, member of the Orange Democratic Movement (ODM) and human rights consultant; (3) NjeriKabeberi, Centre for Multiparty Democracy; (4) Mildred Ngesa, Association of Media Women of Kenya; (5) Margaret Shava, International Alert; (6) Catherine Mumma, human rights and governance consultant; (7) Kaari Betty Murungi, Urgent Action Fund—Africa; (8) Saida Ali, Young Women's Leadership Institute; (9) RukiaSubow, MaendeleoYaWanawake; (10) Josephine Ojiambo, member of the Party of National Unity (PNU) National Coordinating Committee; and (11) Margaret Hutchinson, Education Centre for Women in Democracy.
31 TJRC Kenya, "Report of the Truth, Justice and Reconciliation Commission, Volume 2C," 154.
32 This resulted in a failed referendum in 2005.
33 These included groups such asMaendeleoYaWanawake, the Federation for Women Lawyers, the National Council of Women of Kenya, the Kenya Women Parliamentarians Political Caucus, and the Federation of Women Group.

zilitaka kutumia mchakato wa kuunda katiba kama fursa ya kushinikiza mabadiliko ya kijamii na kisiasa, pamoja na hatua ya kiushirika katika uwakilishi wa kisiasa.[34]

Vikundi vya wanawake vilipitisha ajenda pana za haki ya kijamii na kiuchumi ambayo iliangazia zaidi ya kuzingatia kawaida ya kijinsia. Kupitia utetezi wao kwenye majukwaa hayo, kamati hizi za wabunge wa kike zikawa wawakilishi halisi wa makundi yaliyotengwa. Matakwa yao ya ushirikishwaji, sio wa wanawake tu bali pia sehemu zingine za jamii, waliimarisha harakati za wanawake wa Kenya na kuongeza uhalali wake. Katika kutafakari wakati huu, jaji wa kwanza mwanamke wa Kenya, Jaji Effie Owuor, alisema, "kabla ya muda mrefu, wanawake walikuwa, kama mtoa maoni mmoja alivyosema, 'kujadili kutoka katikati' na kupigana vita vyao kutoka katikati ya mchakato wa marekembisho ya katiba."[35]

Katiba ya 2010: Kutoka Nadharia hadi Kufanya Mazoezi ya Kujumuisha Wanawake katika Siasa

Kwa kupitisha katiba ya mwaka wa 2010, vita vingi ambavyo vilivyokuwa vimeendelezwa kupigania katiba mpya tangu miaka ya 1990 vilionekana kufanikiwa. Katiba ya mwaka 2010 ilijumuisha vifungu muhimu vinavyohusiana na usawa wa kijinsia na, tofauti na mtangulizi wake, ilitoa maadili na kanuni kama vile usawa wa kijinsia, kutobagua, na kulindwa.[36] Ilitambua pia usawa wa haki za wanawake na wanaume kupata na kumiliki ardhi, pamoja na haki ya wanawake ya kupata huduma ya afya ya uzazi.[37]

Kwa kuongezea, katiba inatambua katika Kipengele cha 27:

> Kila mtu ni sawa mbele ya sheria na ana haki ya kupata ulinzi sawa na faida sawa kisheria. Usawa ni pamoja na kufurahia kikamilifu na kuwa sawa kwa haki zote na uhuru wa kimsingi. Wanawake na wanaume wana haki ya kuhudumiwa kwa usawa, pamoja na haki ya fursa katika nyanja za kisiasa, kiuchumi, kitamaduni na kijamii.[38]

Makala haya ni muhimu sana kwa ushirikishwaji wa wanawake katika siasa kwani inashawishi serikali ya Kenya kuchukua hatua, pamoja na hatua ya kuthibitisha, kushughulikia athari za ubaguzi wa zamani. Inasema kwa asili kwamba vyombo vya kuteua au kuteuliwa havifai kuwa zaidi ya theluthi mbili ya jinsia moja.[39] Kupitia makala haya na mengine, katiba inaunda mfumo ambao unaweza kutumika kushughulikia uwakilishi mdogo wa kihistoria wa wanawake katika serikali.[40]

Walakini, hatua kidogo imepatikana ili kutimiza sheria ya jinsia ya theluthi mbili kwani Bunge la Kitaifa limeshindwa kutunga Mswada wa Jinsia, na bado kuna pengo kubwa la kijinsia kushiriki kisiasa. Kwenye uchaguzi wa 2013, wanawake 86 walichaguliwa

34 John Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1971), 53-54. Inequality, Rawls further argues, is subject only to the exception that it may be permitted if it produces the greatest possible benefit for those least well off in a given scheme of inequality.
35 Effie Owuor, "Women and Political Inclusion: A Historical Overview, 1963–2016," in *Gender Equality and Political Processes in Kenya*, ed. Japhet Biegon (Nairobi: Strathmore University Press, 2016), 32.
36 Constitution of Kenya, Article 10.
37 Ibid., Articles 60 and 43.
38 Ibid., Article 27(1–3).
39 Ibid., Article 27(8).
40 Article 177(1)(b) and (c) of the 2010 constitution targets the two-thirds gender rule at the county assembly level. Article 90(1) targets the two-thirds gender rule in parliament. These political seats are provided for under Articles 97(1)(c) and 98(1)(b), (c), and (d),

katika bunge la washiriki 416; hii iliwakilisha ongezeko la asilimia 10 kutoka kipindi cha uchaguzi wa 2007 lakini ilipungua kwa kizingiti cha katiba cha asilimia 33.[41] Wanawake hawakufaulu vyema kwenye uchaguzi wa wabunge wa 2017, wakishinda yadhifa 78 kati ya nyadhifa 349. Serikali pia imeendelea kuzembea kwenye jukumu lake la kufanikisha usawa wa kijinsia katika nafasi za kuteuliwa, ikiwa ni pamoja na katika huduma ya polisi: Nafasi mbili za kaguzi mkuu wa polisi (Deputy Inspector General — DIG) zinapaswa kujazwa na mwanamke mmoja na mwanaume mmoja, lakini kwa sasa DIG wote ni wanaume. Licha ya wanawake kuandamana mabarabarani kudai kuhusishwa kwao zaidi, baraza la mawaziri na miradi mingine ya serikali, kama makatibu wa wizara, hawafikii kizingiti cha theluthi mbili.[42]

Uchaguzi wa 2017 pia ulionyesha kushindwa kwa serikali kuwalinda wanawake, kama inavyoshuhudiwa na dhuluma za kijinsia dhidi ya wapiga kura na wawania nyadhifa wa kike. Kulingana na ripoti ya Tume ya Kitaifa ya Haki za Binadamu ya Kenya (KNCHR) kuhusu uchaguzi wa 2017, mawakala wote wa usalama na watendaji wasio wahusika wa serikali walitenda ukiukwaji mkubwa wa kijinsia pamoja na wa kimapenzi.[43] Wanawake, katika baadhi ya matukio pamoja na watoto wao, walilengwa kulingana na msimamo wao wa kisiasa. Kesi za unyanyasaji wa kimapenzi 201 (karibu asilimia 96 inahusisha wanawake na wasichana) kulingana na kumbukumbu za hii tume ni zile tu zilizorekodiwa na wahasiriwa ambao walikuwa na ujasiri wa kujitokeza mbele; ripoti hiyo ya KNCHR inaonyesha kuwa idadi hii inaonekana sana imepungua pakubwa ikilinganishwa na idadi halisi ya wanawake waliopata ukiukwaji na dhuluma za kijinsia na za kimapenzi katika uchaguzi wa 2017.

Kushindwa kwa serikali ya Kenya kuwalinda wanawake kutokana na vurugu hizi za uchaguzi kunakiuka sio katiba tu bali pia majukumu ya serikali chini ya majukumu ya kimataifa. Sura ya 4 ya katiba inaangazia Mswada wa Haki na uhuru wa kimsingi kwa wote na kupeana mwelekeo juu ya utekelezaji wa kanuni hizi. Kipengele cha 21(3) kinasema kwamba "matawi yote ya Serikali na maafisa wote wa umma wana jukumu la kushughulikia mahitaji ya jamii iliyo katika mazingira magumu, ikiwemo wanawake, wazee katika jamii, walemavu, watoto, vijana, washiriki wa jamii ndogo, na washiriki wa jamii fulani za kikabila, kidini au kitamaduni." Ili kuongeza haki hizi na uhuru zaidi, katiba inaeleza kwamba "Serikali itatunga na kutekeleza sheria ya kutekeleza majukumu yake ya kimataifa kuhusu kuheshimu haki za binadamu na uhuru wa msingi."[44]

Kenya imetia sahihi ya makubaliano na mikataba kadhaa inayofaa ya kimataifa. Ni mwanachama wa mkataba wa Kiafrika wa Haki za Binadamu na Watu (Mkataba wa Afrika), pamoja na mikataba mitano ya haki za binadamu ya Umoja wa Mataifa: Mkataba Dhidi Ya Mateso Na Ukatili Mwingine, Unyama Na Adhabu (CAT) na Itifaki yake ya Hiari; CEDAW na Itifaki yake ya Hiari; na Mkataba wa Haki za Mtoto (CRC). Kwa kuongezea, Kenya imeridhia Itifaki ya Mkataba Wa Afrika kuhusu Haki za Wanawake barani Afrika (Itifaki ya Maputo), ingawa ina tatizo la kutoridhisha. Itifaki ya Maputo

41 Wanjiku MukabiKabira and Patricia Kameri-Mbote, "Gender Issues in Electoral Politics in Kenya: The Unrealized Constitutional Promise," in *Balancing the Scales of Electoral Justice — Resolving Disputes from the 2013 Elections in Kenya and the Emerging Jurisprudence*, eds. Collins Odote and Linda Musumba (Rome: International Law and Development Organization, 2016), 201.

42 Memory Kachambwa, "Political Participation for Kenya's Women Still a Far Cry from Its Constitutional Provision," *Women Deliver*, February 28, 2018. Website: https://womendeliver.org/2018/political-participation-kenyas-women-still-far-cry-constitutional-provision/.

43 Kenya National Commission on Human Rights, "Silhouettes of Brutality: An Account of Sexual Violence during and after the 2017 General Election." Website: www.knchr.org/Portals/0/KNCHR_Silhouettes_of_Brutality.pdf.

44 Constitution of Kenya, Article 21(4).

inaunga haki za wanawake za kulindwa wakati wa vita vya kikabila.[45] Kupitia kipengele cha 2(6) cha Katiba ya Kenya ya 2010, mkataba au makubaliano yoyote yaliyoratibiwa na nchi basi huwa sehemu ya sheria zake.

Sheria hizi za haki za binadamu za kimataifa zinailazimisha Kenya kuzingatia kiwango fulani cha uangalifu wakati wa kushughulikia unyanyasaji dhidi ya wanawake, pamoja na wale wanaotamani kuwaania uwakilishi wa kisiasa, kupitia michakato minne muhimu: kuzuia, uchunguzi, mashtaka, na fidia.[46] Kwa viwango hivi, serikali ilikiuka katiba na sheria iliyoridhia ya haki za binadamu ya kimataifa wakati mamia ya wanawake waliathiriwa wakati wa uchaguzi mkuu wa Kenya wa mwaka 2017, haswa na vikosi vya usalama. Na kama vile Special Rapporteur juu ya dhuluma dhidi ya wanawake, sababu zake na matokeo yake Radhika Coomaraswamy anaarifu, "Katika muktadha wa kanuni zilizoanzishwa hivi karibuni na jamii ya kimataifa, Serikali ambayo haishughuliki na uhalifu wa unyanyasaji dhidi ya wanawake ina hatia kama wahusika wenyewe."[47]

Chini ya sheria za kimataifa za haki za binadamu, Kenya inastahili kuheshimu, kulinda, kukuza, na kutimiza haki za binadamu za watu wote katika nchi yake, bila ubaguzi. Hii inajumuisha wajibu wa kuhakikisha majibu ya haraka, ya kutosha, na madhubuti kwa wale ambao haki zao zimekiukwa, ikiwa ni pamoja na kutoa suluhisho sahihi na fidia, kuchunguza wahusika, na kufikisha wahalifu mbele ya haki.

Kuziba Pengo: Kuongeza Kushirikishwa wa Wanawake katika Siasa za Kenya

Inazidi kuwa, wagombeaji wa kike wa nyadhifa za kisiasa na wafuasi wao wameripoti kupitia dhuluma za kimapenzi, na unyanyasaji au vurugu kama hizo zimetekelezwa kwa mitandao kupitia dhuluma za kimapenzi zinapopitishwa kwenye Twitter na majukwaa mengine ya mitandao ya kijamii.[48] Aina kama hizo za dhuluma za kisiasa zinadhoofisha kushirikishwa kwa wanawake kwenye kisiasa na pia huwazuia wanawake wengi kujiunga na siasa kama riziki, hivo basi kuzidisha juhudi za kufikia usawa wa kijinsia katika uwakilishi wa kisiasa. Ingawa vyama vyote vya siasa nchini Kenya vimetia saini kanuni za mwenendo zinazokataza vurugu za kisiasa, kutekelezwa kwa kanuni hizo kumekuwa hafifu, na hivyo kuongeza kutojali kwa wale wanaotenda dhuluma.

Kuunganisha mchakato unaoendelea wa mazungumzo ya kitaifa na malengo ya haki ya mpito ya kutorudia vurugu na ukiukaji dhidi ya wanawake na wasichana kunaweza kusababisha mabadiliko ya matokeo. Kuna uhusiano wa moja kwa moja kati ya kulinda wanawake wakati wa uchaguzi na kujumuishwa kwa wanawake katika michakato na mashirika ya kisiasa. Kulinda wagombea wa kike wanaowania viti vya kisiasa kunaongezea kushirikishwa kwao katika siasa za Kenya, na hivyo kuboresha nafasi za kupata nyadhifa za siasa ambazo wana haki halali na kuwawezesha kushiriki katika utawala katika kiwango chochote wanachowania. Walakini, ulinzi unaotolewa na serikali pekee hautathibitisha ukiukwaji dhidi ya wanawake haufanyiki tena. Wahusika wa unyanyasaji dhidi ya wanawake lazima wawajibike kupitia uchunguzi kamili na mashtaka kama kielelezo kwa wengine, na wanawake, ikiwemo pamoja na wale wanaotaka kuwania viti vya siasa

45 Protocol to the African Charter on the Rights of Women in Africa (Maputo Protocol), Articles 2, 3, 4, and 11.
46 Human Rights Foundation, "The Due Diligence Obligation to Prevent Violence against Women: The Case of Pakistan" (December 22, 2011), 4. Website: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/WRGS/GirlsAndDisability/OtherEntities/HumanRightsFoundation.pdf.
47 Ibid., 8.
48 UN Women, "Violence Against Women in Politics" (2018), 11. Website: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/ViolenceAgainstWomeninPoliticsReport.pdf.

na wafuasi wao, lazima washungulikiwe kifidia vya kutosha juu ya dhuluma yoyote iliwakumba katika harakati za kupigania kushirikishwa.

Kuonyesha kujitolea dhidi ya kushughulikia mfumo uliokita mizizi wa kutengwa na wa miundo nchini ambao umechangia kuhalalisha dhuluma dhidi ya wanawake na wasichana wakati wa mzozo wa kisiasa, Kenya inahitaji kwanza kutunga sheria ambayo itaafikia lengo lililodhamiriwa kikatiba la jinsia katika nyadhifa za kuteua na kuteuliwa. Kwa kuongezea-kukopa kutoka kwa Mkutano wa Baraza la Ulaya la Kuzuia na Kupambana na Ukatili Dhidi ya Wanawake na Vurugu za Kinyumbani-Kenya inapaswa kuchukua hatua za kuongeza kujifamashisha na ubaguzi wa kijamii uliopo, mila, na tamaduni ambazo zinadhuru wanawake, na kurekebisha sera za kibaguzi na mazoea mengine yote ambayo yanakuza unyanyasaji dhidi ya wanawake. Ripoti ya TJRC ina mapendekezo mbalimbali ya kutekelezwa na mkakati ulioudwa wa "kuingiza roho ya kudumu ya amani, umoja wa kitaifa, heshima, uponyaji, haki na maridhiano."[49] Kwa kupitisha na kutekeleza mapendekezo hayo, ambayo yamezingatia hasa uzoefu na ukiukaji wa haki za wanawake, serikali itaonyesha dhamira ya kisiasa ya kuepukana na changamoto ya kuendeleza kutengwa kwa wanawake katika uongozi wa kisiasa. Utekelezaji wa mapendekezo ya TJRC pia utasaidia kumaliza dhuluma dhidi ya wanawake wakati wa kuwania nyadhifa za uchaguzi wa kisiasa, Hivo basi kuondoa kizuizi kingine cha kupaa kwao kwa nafasi za uongozi wa utawala nchini Kenya.

49 TJRC Kenya, "Report of the Truth, Justice and Reconciliation Commission, Volume 1," vi.

ICTJ Justice Truth Dignity

The International Center for Transitional Justice works across society and borders to challenge the causes and address the consequences of massive human rights violations. We affirm victims' dignity, fight impunity, and promote responsive institutions in societies emerging from repressive rule or armed conflict as well as in established democracies where historical injustices or systemic abuse remain unresolved. For more information, visit **www.ictj.org**

ICTJ Kenya
Mtito Andei Apts. House
No. C1
Mtito Andei Road
Nairobi, Kenya
Tel: +254 20 2672816
Fax: +254 725 000958